

Biblioteka
Ossolineum

Zakład
Narodowy
im. Ossolińskich

Ludzie wielu ksiąg – księgi wielu ludzi

Informator wystawy

Zakład
Narodowy
im. Ossolińskich

Zakład Narodowy im. Ossolińskich
Wrocław 2022

Wystawa towarzysząca III Międzynarodowej Konferencji Proweniencyjnej:
Księgozbiory historyczne mniejszości religijnych i etnicznych
Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław
22–23 września 2022

Kurator wystawy: Agnieszka Franczyk-Cegła, Dorota Sidorowicz-Mulak

Opracowanie informatora: Agnieszka Franczyk-Cegła

Autorzy not katalogowych:

Agnieszka Franczyk-Cegła (AFC), Dorota Sidorowicz-Mulak (DSM), Konrad Szymański (KS), Olga Tkachuk (OT), Andrzej A. Zięba (AAZ)

Konsultacje merytoryczne:

Shalom Saar, Uniwersytet Hebrajski, Jerozolima (jęz. hebrajski)

Nune Srapyan, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (jęz. staroormiański)

Projekt graficzny i skład: Jacek Dziubiński

Zdjęcia: Andrzej Solnica, Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Wydawca:

Zakład Narodowy im. Ossolińskich
ul. Szewska 37
50–139 Wrocław
www.ossolineum.pl
ISBN: 978-83-66267-89-3

Druk:

CYFRUS.PL Sp. z o.o., ul. Kościuszki 29, budynek G, 50-011 Wrocław

Zakład
Narodowy
im. Ossolińskich

Ludzie wielu ksiąg – księgi wielu ludzi

Informator wystawy

Wrzesień – październik 2022

Pierwszy drukowany łaciński przekład Koranu z księgozbioru polskiego króla Zygmunta II Augusta, 1543 r.
Ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich,
sygnatura XVI.F.13963

Słowo wstępne

Dawna Rzeczpospolita była krajem wielu wyznań, języków, kultur i narodów, które przez wieki mniej lub bardziej pokojowo zamieszkiwały obok siebie. Świadectwem tego jest jej zachowane dziedzictwo piśmiennicze. Książki i rękopisy były zarówno nośnikami treści, jak i świadkami losów oraz historii Rusinów, Żydów, Ormian, Tatarów, Karaimów, Włochów, Szkotów, luteranów, kalwinów, arian, menonitów oraz innych wyznań i narodów, które tworzyły wielokulturową Rzeczpospolitą. Jednocześnie jej pozostali mieszkańcy, kolekcjonerzy i bibliofile zafascynowani i zaciekawieni religiami różnymi od chrześcijaństwa, gromadzili w swoich zbiorach iluminowane Tory i egzemplarze Koranu powstałe w różnych zakątkach Europy, zapewniając ich przetrwanie. Wszystkie te księgi, przechowywane z pokolenia na pokolenie przez przedstawicieli różnych wyznań i narodów dawnej Rzeczpospolitej, przywożone z dalekich zagranicznych podróży, poszukiwane przez kolekcjonerów i rozproszone przez konflikty, pokazują dziś świat, który skończył się wraz z wybuchem II wojny światowej.

Celem wystawy jest prezentacja dawnych ksiąg mniejszości religijnych i etnicznych ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Są wśród nich rękopisy i druki zawierające idee konstytuujące wyznania i narody dawnej Rzeczpospolitej, woluminy fizycznie należące niegdyś do ich przedstawicieli, a także święte teksty powstałe w różnych częściach Europy, które, stanowiąc niegdyś część polskich księgozbiorów historycznych, tworzyły wielokulturowe dziedzictwo dawnej Polski.

Pierwszy człon tytułu wystawy **Ludzie wielu ksiąg – księgi wielu ludzi** nawiązuje do określenia „lud Księgi”, którym mużulmanie określają wyznawców chrześcijaństwa i judaizmu, i ma zobrazować fakt, że mieszkańcy Rzeczpospolitej korzystali z wielu ksiąg, które spajały ich jako naród lub wyznawców danej religii bądź fascynowały jako kolekcjonerów: świętych tekstów w różnych językach, statutów, katechizmów i kancjonałów, teologicznych pism polemicznych. Tak jak różne były owe księgi, tak różne były ich losy. Do tego nawiązuje drugi człon tytułu wystawy – księgi przechodziły z rąk do rąk; jeden egzemplarz mógł należeć do wielu ludzi lub instytucji z różnych kręgów kulturowych, a wszyscy zostawiali na nich swoje ślady.

Wystawa, której najważniejsze obiekty przedstawione są w informatorze, towarzyszy III Konferencji Proweniencyjnej „Księgozbiory historyczne mniejszości religijnych i etnicznych” zorganizowanej przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we wrześniu 2022 roku.

1. Pięcioksiąg Mojżesza z wyjątkami z proroków, XIV w.

Data i miejsce powstania: Niemcy lub Włochy, XIV w.

Opis fizyczny: 480 k., 24 × 20,5 cm

Proweniencja: 1. [Kontrakt sprzedaży księgi w jęz. hebr. z 1491 r.]; 2. Abraham Zwi, syn Jehudy lekarz [rps, hebr.]; 3. 1555 die 4 decembris revisus per me Jacobum Geraldinum, commissarium apostolicum. Caesar Beliosus Curiae Episcopalis Bononiensis [et dicti D.] commissari notarius [rps]; 5. Reuisus per me S. Corzza Cancell[ari]o 1628 [rps]; 5. [Zbiór Pawlikowskich]

Oprawa: skóra kozia, tł. złoc., Włochy – XVI w.

Bibliografia: Ameisenowa Z., *Bestiariusz w Biblii hebrajskiej z XIII wieku (studium ikonograficzne)*, „Midrasz” 2007, nr 7–8, s. 30–43; Knychalska A., *Biblia – Stary Testament – Pięcioksiąg* [nota katalogowa], [w:] *Wszystkie modlitwy Rzeczypospolitej. Katalog wystawy*, oprac. D. Sidorowicz, Wrocław 2009, s. 21

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów
Sygnatura: 141 Pawlik.

Kodeks pergaminowy z XIV w. Tekst główny w jęz. hebrajskim w dwóch kolumnach, glosy marginalne i komentarze w jęz. aramejskim. Zawiera *Pięcioksiąg* oraz fragmenty *Księgi Izajasza*, *Sędziów*, *Pieśni nad Pieśniami*, *Lamentacji*, *Księgi Hioba*, *Ruth*, *Estery*, *Przysłów*. Kodeks jest iluminowany, zdobiony kompozycjami roślinnymi, zwierzęcymi i figuralnymi. Przeznaczony był do użytku prywatnego, nie do celów liturgiczno-synagogałnych. Na verso ostatniej karty zapisano w 1491 r. tekst kontraktu sprzedaży księgi przez Menachema z Terraciny tamtejszej gminie żydowskiej. W XVI–XVII w. na woluminie podpisali się także „Abraham Zwi, syn Jehudy, lekarz” (fol. 479), cenzorzy kościelni: Jacopo Geraldino (prozelita mianowany przez Kościół komisarzem apostolskim, pierwszy znany cenzor książek żydowskich), jego sekretarz i notariusz Cezar Bellicosus oraz kanclerz S. Corzza. Kodeks został nabyty przed 1835 r., najprawdopodobniej w Wiedniu, przez Gwalberta Pawlikowskiego do jego zbiorów, które w 1921 r. przekazano jako depozyt do lwowskiego Ossolineum. – AFC

2. Szulchan aruch

Autor: Karo Joseph ben Ephraim

Tytuł: *Szulchan aruch mi-tur Orach chajim* [Stół nakryty, część Droga życia]

Adres wydawniczy: Kraków: Icchak ben Aaron Proscic, 1569/1570

Opis fizyczny: [422] k.; 2°

Proweniencja: 1. [Dar Ponińskich z Horyńca]; 2. [Dawna sygnatura lwowska:] 170191 [piecz. numeratorem]

Oprawa: deska, skóra brązowa, tł. śl., ślady klamer – XVI w.

Bibliografia: Bałaban M., *Drukarstwo żydowskie w Polsce XVI w.*, [w:] *Pamiętnik Zjazdu Naukowego im. J. Kochanowskiego*, Kraków 1931, s. 102–116; Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896, s. 63;

Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 304; Korotajowa K., *Drukarnie żydowskie*, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w.*, t. 1, cz. 1, s. 385–388

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.4501

Rzadki druk z jednej z najstarszych drukarni żydowskich w Krakowie. Pierwsza część podstawowego kodeksu prawa żydowskiego, pierwsze wydanie uwzględniające aszkenazyjską interpretację przepisów prawa talmudycznego. *Szulchan aruch*, opracowany przez Józefa Karo w środowisku Żydów sefardyjskich, ma formę komentarza do praw zaczerpniętych ze spisanej i ustnej Tory. Kodeks zawierał prawa dotyczące m.in. szabatu i świąt żydowskich, koszerności czy małżeństw oraz prawa cywilne i karne. W pierwszej wersji, wydrukowanej w Wenecji w 1565 r., Karo nie uwzględnił lokalnych tradycji Aszkenazyjczyków. Z tego powodu rabin gminy żydowskiej w Kazimierzu (Kraków) Mojżesz Isserles opracował uzupełnienie do kodeksu zatytułowane *Mappa* (tj. Obrus), dostosowujące go do tradycji aszkenazyjskiej.

Pierwsza edycja z uzupełnioną kodyfikacją wyszła w Krakowie w oficynie Izaaka Prostica, który w 1568 r. uzyskał od króla Zygmunta II Augusta przywilej na wydawanie książek hebrajskich. Na przełomie grudnia 1569 i stycznia 1570 Prostic rozpoczął drukowanie pierwszej części *Szulchan aruch* noszącej tytuł *Tur Orach chajim*, pozostałe trzy części z tego wydania prawdopodobnie nigdy się nie ukazały. *Mappa* została wydrukowana nie jako odrębne uzupełnienie, lecz jako komentarz do tekstu komentarza Karo, rozpoczynając się zawsze od wyrażenia *הגה*, tj. objaśnienie. Do druku Prostic użył czcionki z pismem sefardyjskim kwadratowym oraz pismem sefardyjskim półkursywnym, zwanym pismem Raszi, po raz pierwszy zastosowanym już w XV w. przez drukarzy ksiąg hebrajskich we Włoszech. Włoski rodowód mają także klocki drzeworytnicze z ornamentami użyte na karcie tytułowej. Prostic, uczący się sztuki drukarskiej w Padwie, pod koniec lat 60. odkupił je wraz z wyposażeniem drukarni od padewskiego drukarza Lorenza Pasquato. Motywy pojawiające się na drzeworytowej ramie okalającej tytuł są charakterystyczne dla sztuki włoskiego renesansu.

Ossoliński druk *Szulchan aruch* jest jednym z dwóch zachowanych egzemplarzy tego wydania na świecie. – AFC

3. Z kręgu wiedeńskiej haskali

Tytuł: *Kitve kodesh...* [11:] *Sefer Yehezkel*

Adres wydawniczy: Wieden: Anton Schmid, 1818

Opis fizyczny: [3], 191 k.; 8°

Proweniencja: [Dawna sygnatura lwowska:] 91.843 [piecz. numeratorem]

Oprawa: skóra brązowa, tł. i obcięta złoc. – XIX w.

Bibliografia: H. Bezzel, L. Hecht, G. Schorch, *Die Anfänge moderner Bibelwissenschaft in der Wiener Haskalah: Juda Jeitteles und Juda Leib ben Ze'ev als Exegeten im Verlagshaus von Anton Schmid*, [w:] *Deutsch-jüdische Bibelwissenschaft*, red. D. Vorpahl, S. Kähler, S. Tzoref, Berlin 2019, s. 171–193; K. Pilarczyk, R. Dublański, *Moses Mendelssohn a judaizm i kultura żydowska*, „Studia”, 2016, t. 38, s. 75–87

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Przechowywania i Udostępniania Nowych Druków Zwartych

Sygnatura: 91.843

Jeden z woluminów wielotomowego wydawnictwa *Kitve kodesh*, „świętych pism”, czyli tekstów Biblii wraz z objaśnieniami w duchu haskali, żydowskiego oświecenia. Ten ruch propagujący odrodzenie Żydów m.in. poprzez uczestnictwo w rozwoju nauk świeckich oraz naukowej refleksji nad religią powstał w drugiej połowie XVIII w., a za jego założyciela i głównego przedstawiciela uchodzi Mojżesz Mendelssohn (1729–1786). W latach 1770–1783 przetłumaczył on na niemiecki najpierw *Psalmy*, a następnie cały *Pięcioksiąg*. Dołączył do tłumaczenia komentarz po hebrajsku, który nazwał *Biur* (*Beur*). Biblia „berlińska” wywołała skrajne reakcje w środowiskach żydowskich. Z jednej strony zakazano posługiwania się tym tłumaczeniem pod groźbą klątwy oraz palono go jako symbol bezbożności, z drugiej strony – nieustannie go przedrukowywano i czytano. Prace Mendelssohna nad nowoczesną interpretacją Biblii kontynuowali jego następcy w środowisku haskali berlińskiej i wiedeńskiej. Na początku XIX wieku Anton Schmid, wydawca działający w Wiedniu, przedrukował *Biur* oraz zaangażował zwolenników haskali, takich jak Juda Leib, Ben Ze'ev, Meir Obernik i Samuel Detmold, do przetłumaczenia reszty Biblii. Seria pod tytułem *Minchah Chadashah* została wydana w 1808 roku; jej trzecia edycja pod nazwą *Kitve kodesh* była drukowana w latach 1817–1818. Prezentowany tom z tej edycji z *Księgą Ezechiela* został opracowany przez Samuela Detmolda. Egzemplarz należał niegdyś do niezidentyfikowanego właściciela, który zlecił oprawienie wszystkich woluminów *Kitve kodesh* w brązową skórę i opatrzenie ich superekslibrisem z inicjałami „N. S.” wkomponowanymi w misternie tłoczoną złotem gwiazdę Dawida. W 1893 r. druk trafił do zbiorów Ossolineum wraz z 210 innymi książkami hebrajskimi jako dar Augusta Wolfa (–1893), adiunkta sądowego we Lwowie. – AFC

4. „Książka znaleziona na ghecie”

Autor: Aphthonius

Tytuł: *Aphthonii progymnasmata...*

Adres wydawniczy: [Genewa]: Apud Iacobum Chouet, 1592

Opis fizyczny: [12], 259 k.; 16°

Proweniencja: 1. [Biblioteka Księży Dominikanów] Lw[owskich, piecz.]; 2. *Książka znaleziona na ghecie* zupełnie zniszczona na wiosnę 1943 r. odrestaurowana w Bibl. Zakł. im. Ossol. [rps]

Oprawa: skóra – XX w.

Bibliografia: *Index Aureliensis: catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum*, t. 2, Geneva 1966, poz. 106.388

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.O.82o6

Szesnastowieczny podręcznik do retoryki w małym formacie wydany po łacinie w Genewie i należący niegdyś do zbiorów dominikanów lwowskich, których pieczęć, obecnie nieczytelna, widnieje na stronie tytułowej. Jak wskazuje rękopiśmienna nota na wyklejce, książkę znaleziono na terenie lwowskiego getta żydowskiego i przekazano do Ossolineum wiosną 1943 r. Były to ostatnie miesiące istnienia getta; ostateczna akcja wysiedleńcza, podczas której wymordowano lub wywieziono do obozów pracy ok. 20 000 Żydów, miała miejsce w czerwcu 1943 r. – AFC

5. Koran w języku arabskim, 1714–1715

Tytuł: *Kur'ân-i Kerim*

Data i miejsce powstania: 1714–1715, Imperium Osmańskie

Kopista: Ibrahim b. Muhammad, uczeń Ismaila Efendiego

Opis fizyczny: papier, 14,2 × 9,3 cm, 319 k.

Proweniencja: [ze zbioru Leona Pinińskiego]

Oprawa: skóra brąz., tł. złoc., kopertowa

Bibliografia: Knychalska A., *Rękopisy z kolekcji Leona Pinińskiego (1857–1938) w zbiorach Biblioteki Ossolineum*, [w:] *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej*, Wrocław 2017, s. 161–162

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów

Sygnatura: 11 550 I

Rękopis w języku arabskim, w części początkowej bogato zdobiony (motywy roślinne na złotym tle). Rękopis powstał w l. 1714–1715 na

terenie Imperium Osmańskiego, w nieznanych okolicznościach znalazł się na ziemiach Rzeczypospolitej. Rękopis pochodzi ze zbioru Leona Pinińskiego (1857–1938), polityka i profesora Uniwersytetu Lwowskiego, znanego kolekcjonera dzieł sztuki. W 1933 r. Piniński aktem darowizny zapisał Ossolineum grafiki i rysunki mistrzów europejskich. W czasie II wojny światowej jego zbiory zostały przewiezione do Muzeum Przemysłu Artystycznego, skąd na przełomie sierpnia i września 1940 r. ich mały fragment, w tym 8 rękopisów, przekazano do Oddziału Sztuki Lwowskiej Filii Akademii Nauk USSR. Rękopisy trafiły do wrocławskiego Ossolineum w l. 1946–1947. W 2012 r. Piotr Piniński, spadkobierca Mieczysława Pinińskiego, przekazał je bezwarunkowo na własność Ossolineum i skarbu państwa. – AFC

6. Koran po łacinie z kolekcji króla Zygmunta II Augusta

Tytuł: *Machvmetis... Alcoran...*

Adres wydawniczy: Bazylea: Nicolaus Brylinger & Johann Oporinus, po 20 I 1543

Opis fizyczny: [18] k., 230 s., [5] k., 178 s., [1 cz.] k., 163, [1] s.; 2°

Proweniencja: 1. Sigismundi Augusti Regis Poloniae Monumentum 1547 [superekslibris]; 2. Nicolao Prandotae de Wilczopole Vicecap. Terrarum Kijovienisum [superekslibris]; *Nicolaus Prandota Pszczółka Wilczopolski* [rps]; 3. [Kupno od Kajetana Jabłońskiego w 1862 r. do zbiorów Ossolineum]; 4. [Dawna sygnatura lwowska:] 51054 [pieczęć numeratorem]

Bibliografia: Kawecka-Gryczowa A., *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988; Kosiński J., *Monumenta Zygmunta Augusta w zbiorach Ossolineum*, „Roczniki Biblioteczne” 1967, z. 11, s. 407–422; Sidorowicz-Mulak D., *Królewskie księgi w Ossolineum i ich proveniencje. O kilkunastu woluminach z biblioteki Zygmunta Augusta*, [w:] *W czwartek*

o szesnastej, red. T. Sokół, Wrocław 2016, s. 151–172

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.13963 adl.

Pierwsze wydane drukiem łacińskie tłumaczenie Koranu dokonane przez szwajcarskiego orientalistę i protestanckiego teologa Theodora Bibliandera na podstawie średniowiecznego przekładu Roberta z Ketton. Wolumin pochodzi z kolekcji Zygmunta Augusta, o czym świadczą superekslibrisy wyciśnięte na oprawie przez introligatora krakowskiego Mistrza Dawida. Na okładzinie górnej odbito superekslibris z herbami Orzeł i Pogoń Litewska na tarczach, zwieńczonymi koroną królewską i książęcą mirtą, na dolnej superekslibris napisowy „SIGISMVNDI AVGVSTI REGIS POLONIAE MONVMENTVM” i datę wykonania oprawy: „1547”. Na przełomie XVIII i XIX w. druk znalazł się w posiadaniu Mikołaja Wilczopolskiego. W 1862 r. dyrekcja Ossolineum zakupiła tom do zbiorów od lwowskiego księgarza Kajetana Jabłońskiego z funduszu Biblioteki Brodzkich.

Zygmunt II August posiadał jedną z większych europejskich bibliotek prywatnych epoki renesansu, sięgającą ok. 4000 woluminów. Od wytłaczanego na ich oprawie superekslibrisu książki z jego kolekcji powszechnie określa się nazwą „monumenta [tj. pomniki] Zygmunta Augusta”. Król posiadał w swojej bibliotece dzieła z zakresu prawa, historii, literatury antycznej, medycyny, nauk przyrodniczo-matematycznych, astronomii, geografii, teologii. – DSM

7. Statuty prawa ormiańskiego ze zbioru ormiańskiej Rady Starszych we Lwowie

Tytuł: Statuty prawa ormiańskiego

Miejsce i data powstania: Lwów, 1528 [?] r.

Opis fizyczny: 343 k., 21,8 × 30,5 cm

Prowenienca: 1. Rada Starszych nacji ormiańskiej miasta Lwowa (pocz. XVI-koniec XVIII w.); 2. [Dar Sadoka Barącz dla Ossolineum w 1872 r.]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. złoc., okucia, zapinki metalowo-skórzane – 1612 r.

Bibliografia: Balzer O., *Statut ormiański w zatwierdzeniu Zygmunta I z 1519*, Lwów 1910; Oleś M., *The Armenian law in the Polish Kingdom (1356-1519): a juridical and historical study*, Roma 1966; Lewicki M., Kohnowa R., *La version turque kiptchak du Code des lois des Arméniens Polonais d'après le ms. No 1916 de la Bibliothèque Ossolineum*, „Rocznik Orientalistyczny”, 1957, R. 21, s. 153–300

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów

Sygnatura: 1916/II

Polski i kipczacki przekład łacińskiego statutu, zatwierdzonego na sejmie w Piotrkowie w roku 1519 przez króla Zygmunta I Starego. Prawo Ormian polskich wywodziło się ze staroormiańskiego kodeksu sądowego (Datastanagirk), opracowanego przez mnicha Mchitara Gosza pod koniec XII w. Przywieziony przez emigrantów ze starej ojczyzny do Lwowa, został na polecenie króla Zygmunta I przełożony na język łaciński (tłumacz nie jest znany), omówiony na sejmie walnym w Piotrkowie i zatwierdzony przez monarchę w 1519 r. Nazwano go *Statutami prawa ormiańskiego* (*Statuta iuris armenici*). Zachowywały one rytuały sądowe nieznane wcześniej w Polsce, ale usunięto z nich te przepisy, które rażąco odbiegały od obowiązujących w Polsce norm prawnych i wprowadzono nowe. Choć przyznane pierwotnie gminie lwowskiej, były potem stosowane przez sądy ormiańskie w Kamieńcu Podolskim, Zamościu i innych miastach. Sądy te w miastach królewskich wyrokowały w imieniu króla polskiego i do niego też, jako drugiej instancji, kierowano odwołania od ich decyzji. Łaciński oryginał Statutów był przechowywany w archiwum rady starszych nacji ormiańskiej lwowskiej. Na jego podstawie powstały przekłady na dwa języki, którymi mówili Ormianie polscy – kipczacki i polski. Kopie przekładów

przetrwały w kilku egzemplarzach. Najstarszym jest prezentowany rękopis, który pochodzi z roku 1528 i obejmuje obie wersje językowe, przy czym kipczacka spisana została alfabetem ormiańskim. W 1604 r. *Statuty* uzupełniono o *Porządek sądów i spraw prawa ormiańskiego*. Są pomnikiem zarówno polskiego prawodawstwa królewskiego, jak i oryginalnej kultury Ormian polskich, którą wykształcili w wolnościowych warunkach, stworzonych im przez polskich władców. – AAZ

8. Z renesansowego księgozbioru Jerzego Iwaszkowicza

Autor: Ireneusz z Lyonu

Tytuł: *Opvs Eruditissimvm Divi Irenaei Episcopi Lvgdvnsensis In Qvinque Libros Digestvm...*

Adres wydawniczy: Basileae: (Per Hieronymvm Frobenivm Et Nicolavm Episcopivm, III) 1560

Opis fizyczny: [6] k., 338 s., [13] k.; 2°

Proweniencja: 1. *Georgij Iwaskowicz et Amicorum* Ao 1592 Leopoli... [rps]; 2. [Grzegorz Szymonowicz – dar w 1866 r.]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. śl. i złoc., niekompletne klamry – XVI w.

Bibliografia: *Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum*, red. D. Sidorowicz-Mulak,

Wrocław 2017, poz. 1622; Różycki E., *Stan i zadania badań nad dziejami lwowskiej książki ormiańskiej okresu staropolskiego (XVI–XVII w.)*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, R. 22, s. 7; tenże, *Książka w środowisku Ormian lwowskich XVI–XVII w.*, „Roczniki Biblioteczne” 2000, t. 44, s. 200–245

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.13461

Egzemplarz traktatu *Adversus Haereses*, pierwszej katolickiej polemiki z gnostycyzmem autorstwa działającego w II w. n.e. Ireneusza z Lyonu. Wolumin należał niegdyś do biblioteki lwowskiego Ormianina Jerzego Iwaszkowicza (15...–1612?), zbieracza książek i właściciela księgozbioru, z którego do czasów obecnych zachowały się jedynie pojedyncze druki teologiczne. Iwaszkiewicz opatrzył je formułą o renesansowym rodowodzie: „Georgii Iwaskowicz et amicorum”. Część jego kolekcji trafiła do zbiorów kapituły ormiańskiej we Lwowie; w 1866 r. lwowski arcybiskup ormiański Grzegorz Szymonowicz przekazał fragment jej zasobów (głównie druki XVI-wieczne łaćnińskie) do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. – AFC

9. Biblioteka arcybiskupa Józefa Teodorowicza

Rytuał ormiański zwany Maštoc, XVII/XVIII w. ZNiO, Dział Rękopisów, rps 12084/II (zdj.)

Tonač'oyc ew Awetaranac' oyc'..., I Kostandnupolis: [b. dr.], 1740.

ZNiO, Dział Starych Druków, sygn. XVIII-39411

Deodatus Nierszesowicz, *Dictionarium Latino-Armenum super Sacram Scripturam*, Romae: Typis Sacrae Congr. de Propag. Fide, 1695. ZNiO, Dział Starych Druków, sygn. XVII-10282

Hovhannes Holov, *Parzabanowtiwn hogenowag Sagmosacn Dawti margarêin: Psalmi*, In Venetia: Naabiet de Gulnasar, 1687.

ZNiO, Dział Starych Druków, sygn. XVII-13056

Drexel Jeremias, *Gymnasium patientiae...*, Köln: C. Egmond, 1634. ZNiO, Dział Starych Druków, sygn. XVII-7260

Józef Teodorowicz (1864–1938), arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego, poseł i senator II RP oraz zasłużony działacz społeczny, zgromadził we Lwowie dużą bibliotekę

prywatną. Składało się na nią około 20 000 woluminów, głównie teologicznej literatury ormiańskiej i łacińskiej. Swoje zbiory kolekcjoner opatrywał ekslibrisem oraz pieczęcią „Biblioteka Arcybiskupa Teodorowicza”. Po śmierci Teodorowicza w 1938 r. biblioteka pozostawała w pałacu arcybiskupim do sierpnia 1940 r. Po zajęciu pałacu przez wojska sowieckie i zniszczeniu części księgozbioru, jego ocalałą część przewieziono do Ossolineum. Do Wrocławia fragment zbiorów Teodorowicz trafił w l. 1946–1947. Znalazły się tu m.in. ozdobiony miniaturami rękopiśmienny rytuał ormiański zwany Maštoc z XVII/XVIII w. (zdj.) oraz stare druki takie jak *Tonač'oyc ew Awetaranac' oyc'* z 1740 r., czyli synaksarion (księga liturgiczna zawierająca życiorysy świętych na każdy dzień roku liturgicznego) z wpisem proveniencyjnym Samuela Stefanowicza w jęz. staroormiańskim; *Dictionarium Latino-Armenum*, słownik łacińsko-ormiański z 1695 r.; *Parzabanowtiwn hogenowag Sagmosacn Dawti margarêin: Psalmi* z 1687 r., czyli pisane w języku nowoormiańskim objaśnienia do psalmów w języku staroormiańskim; łacińskie *Gymnasium patientiae* dedykowane kanclerzowi litewskiemu Albrechtowi Stanisławowi Radziwiłłowi z 1634 r. czy *Christiani matrimoni institutio* Erazma z Rotterdamu z 1527 r. na temat małżeństwa. – AFC

10. Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego

Tytuł: Статут Великого Князства Литовского. Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ed. 3

Adres wydawniczy: Wilno: Druk. Mamoniczów, [ok. 1594–1595]

Opis fizyczny: [40] k., 554 [wł. 536] s.; 2°

Proweniencja: 1. [Kwit Macieja Szerkowskiego, woźnego królewskiego ziemi Żmudzkiej, rps., 1640]; 2. O[r]dinis] P[raedicatorum] Prov[inciae] Litv[aniae] Fr[ater] Dominicus Siwicki [piecz.]; 3. [Zygmunt Czarnecki:] № 4517 [rps]; 4. BIBLIOTEKA W[IKTORA] B[AWOROWSKIEGO, piecz.]; BIBLIOTEKA FUN-

DACYI W[IKTORA] HR[ABIEGO] BAWOROWSKIEGO
[piecz.]

Oprawa: skóra brąz. marmoryzowana, tł. złoc., obcięcia barwione na czerwono – XIX w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 29, Kraków 1933, s. 231–233; Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: каталог, уклад. Н.П. Бондар та ін., заг. ред. Г.І. Ковальчук; НАН України, Київ 2008, 23; *Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. O. Tkachuk, Wrocław 2022, 5

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.4004

Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKL) zawiera zbiór przepisów prawa publicznego, prywatnego, karnego i procesowego. W XVI wieku dokonano trzech jego kodyfikacji – w 1529, 1566 oraz 1588 r. Dwie pierwsze kodyfikacje nigdy nie ukazały się drukiem, natomiast III Statut WKL został wydany w Wilnie w drukarni braci Mamoniczów najpierw w języku ruskim w 1588 r., potem po polsku w roku 1614. Do końca XVI wieku ukazały się jeszcze dwa wydania *Statutu* w języku ruskim, każdy z datą „1588” na stronie tytułowej, lecz opublikowane później, prawdopodobnie już w latach dziewięćdziesiątych. Ossolineum posiada drugą (ok. 1592–1593) i trzecią (ok. 1594–1595) edycję tego dokumentu prawnego wydaną nakładem Lwa Sapiehy, którego drzeworytowy herb zdobi publikację (zdy.)

Ossoliński egzemplarz trzeciego wydania *Statutu* WKL pochodzi z Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego. Na początku 1941 r. jej księgozbiór połączono z kolekcją ZNiO w Polski Sektor Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk USRR. W czasie niemieckiej okupacji Lwowa zbiory te tworzyły Oddział II Staatsbibliothek Lemberg. Część księgozbioru Baworowskiego została wywieziona z miasta w 1944 roku w ramach bibliotecznej akcji ewakuacyjnej przeprowadzonej przez władze niemieckie.

W drugiej połowie XVIII wieku egzemplarz należał do Dominika Siwickiego, dominikanina grodzieńskiego i choroskiego, bibliofila, fundatora biblioteki klasztornej i twórcy gabinetów naukowych w Grodnie. Kolejnym właścicielem książki był hrabia Zygmunt Czarnecki, ziemianin wielkopolski, znany kolekcjoner i bibliofil, który swój księgozbiór, liczący ok. 7000 dzieł, przekazał spadkobiercom. W 1914 roku część tej kolekcji, zawierającą szeroko pojęte polonika, zakupił galicyjski Wydział Krajowy dla Biblioteki Fundacyjnej im. Wiktora Baworowskiego. – OT

11. Najstarsza Biblia drukowana w języku starocerkiewnosłowiańskim

Tytuł: *Біблія. Кѣтхѣй и Новый Заветъ. Stary i Nowy Testament*

Adres wydawniczy: Ostrog: Iwan Fedorow w druk. Konstantego Ostrogskiego, 12 VIII 1581

Opis fizyczny: [8], 276, 180, 30, 56, 78 k.; 2°

Proweniencja: 1. [Wpis prow. cyrylicą o przekazaniu egz. do szkoły Bractwa Stauropigialnego przy cerkwi pw. Zaśnięcia Bogurodzicy we Lwowie przez Leontija, rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński:] XLVIII.G.5 [rps]; 9657 [rps]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 1078 [piecz. numeratorem]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. śl., zapinki i klamry, obcięta prószona na czerwono – XVII/XVIII w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 13, Kraków 1894, s. 38; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 163; Rolak G., *Biblia ostrogska*, [w:] *Wszystkie modlitwy Rzeczypospolitej. Katalog wystawy*, oprac. D. Sidorowicz, Wrocław 2009, s. 25; *Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. O. Tkachuk, Wrocław 2022, 2

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.4528

Pierwsze w historii pełne wydanie Pisma Świętego w języku cerkiewnosłowiańskim nazywane od miejsca wydania Biblią ostrogską. Tłumaczenie zyskało uznanie wszystkich słowiańskich (i nie tylko) Kościołów prawosławnych. Tekst Biblii oparto o źródła rękopiśmienne i drukowane, przede wszystkim greckie (m. in. o Septuagintę), a także słowiańskie, łacińskie i hebrajskie. Biblia wyszła spod prasy oficyny ostrogskiej, założonej przez księcia Konstantego Wasyla Ostrogskiego, marszałka ziemi wołyńskiej, wpływowego działacza politycznego i kulturalno-oświatowego, nazywanego „ostatnim wielkim senatorem prawosławnym Rzeczypospolitej”. Drukarnia działała z przerwami między 1578 a 1612 r. Jej organizacją i wyposażeniem zajmował się m.in. Iwan Fedorow, jeden z pierwszych drukarzy wschodniosłowiańskich, założyciel oficyny w Moskwie, Zabłudowie i Lwowie. Fedorow jest także autorem posłowania do Biblii ostrogskiej, znanego w dwóch wariantach. Pracami drukarni w Ostrogu od strony merytorycznej kierował Herasym Smotrycki, pisarz, teolog i uczony, pierwszy rektor Akademii Ostrogskiej, który był także wydawcą Biblii ostrogskiej.

Egzemplarz zawiera XVII-wieczny zapis proveniencyjny świadczący o przekazaniu książki do szkoły lwowskiego prawosławnego bractwa przy Cerkwi Zaśnięcia Matki Bożej we Lwowie przez Leontija, mieszczanina lwowskiego, patrona, fundatora i starosty bractwa. – OT

12. Rękopiśmienny Ewangeliarz, 1597 r.

Tytuł: *Biblia NT. ЄВАНГЕЛІЄ. Ewangelie*

Miejsce i czas powstania: Gródek (obwód lwowski, Ukraina), 1597 r.

Opis fizyczny: [331] k.; 30 × 20 cm

Kopista: Stefan z Halicza (obwód iwanofrankiwski, Ukraina)

Proweniencja: 1. [Hordij i Hryhorij Porekludany, rps, XVII w.]; 2. [Klasztor pw. Trójcy Świętej w Rudnikach, rps, XVII w. i 1725 r.]; 3. [Józef Maksymilian Ossoliński]; 4. [Dawna sygnatura lwowska]; Instytut Ossolińskiego [piecz.]

Oprawa: tektura, półskórek, obcięta złoc. – XIX w.

Bibliografia: *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce: katalog*, oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, Kraków 2004, 275

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Rękopisów

Sygnatura: 37/II

Kodeks rękopiśmienny zawieraający teksty czterech Ewangelii z przedmowami, wykazem rozdziałów i aparatem liturgicznym. Tekst pisany w języku cerkiewnosłowiańskim tzw. półustawem, rodzajem pisma cyrylickiego rozpowszechnionym na Rusi od końca XIV w. Każdą z Ewangelii poprzedza całostronicowa miniatura z przedstawieniem ewangelisty. Tekst ozdobiono nielicznymi inicjałami wykonanymi w różnych kolorach.

Inne elementy zdobnicze kodeksu to plecione posrebrzane zastawki, czyli winiety nagłówkowe oraz dekoracje marginalne o motywach roślinnych.

Kodeks zawiera dwa wpisy proveniencyjne z XVII i XVIII w., które świadczą o przynależności rękopisu do klasztoru pw. Trójcy Świętej w Rudnikach. Pierwszy niedatowany zapis ręką ks. Pawła Waczyńskiego informuje o ofiarowaniu Ewangeliarza cerkwi wspomnianego klasztoru przez Hordija Stefanowycza Porekludana i jego syna Hryhorija. Kolejny wpis z 1725 r. świadczy, że rękopis wciąż wówczas pozostawała w posiadaniu rudnickiego klasztoru, skąd później trafił do wiedeńskiej kolekcji Józefa Maksymiliana Ossolińskiego. – OT

13. Lwowski ewangelarz ze zbiorów przemyskiej cerkwi greckokatolickiej

Tytuł: Biblia NT. ЕВАНГЕЛІЕ. *Ewangelie*

Adres wydawniczy: Lwów: Michał Śloska dla Bractwa Stauropeigialnego, 20 VIII 1636

Opis fizyczny: [12], 412, [3] k.; 2°

Proweniencja: 1. [Cerkiew pw. św. Jerzego w Przemyślu, rps, 1773]; 2. ГР[ЕКО] К.[АТОЛИЦЬКИЙ] УРЯДЪ ПАРОХІЯЛЬНЫЙ въ ДУБРОВЦѢ [piecz.]; 3. [ZNiO, kupno w 1961 r.]

Oprawa: deski, skóra czerwona, tł. złoc. i śl., obcięta złoc., cyzelowane – XIX w.

Bibliografia: Запаско Я., Ісаєвич Я., *Каталог стародруків виданих на Україні, книга перша (1574–1700), книга друга, частина перша (1701–*

1764), частина друга (1765–1800) [= Пам'ятки книжкового мистецтва], Львів 1981, 1984, 253; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII*, t. 1, oprac. B. Górska, W. Tyszkowski, Wrocław 1991, 459; *Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. O. Tkachuk, Wrocław 2022, 9; *Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: каталог*, уклад. Н.П. Бондар та ін., заг. ред. Г.І. Ковальчук; НАН України, Київ 2008, 159

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVII-18986

Druk liturgiczny wydany na potrzeby wiernych Kościoła prawosławnego z tekstami Ewangelii św. św. Mateusza, Marka, Łukasza i Jana. Książka ukazała się we Lwowie w drukarni Bractwa Stauropeigialnego przy cerkwi pw. Zaśnięcia Bogurodzicy. Bractwo posiadało przywilej na wydawanie ksiąg cyrylickich, które przeznaczone były dla ludności ruskiej mieszkającej przede wszystkim na terenach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, a także w Wielkim Księstwie Litewskim, państwie moskiewskim i krajach bałkańskich. Drukarz Michał Śloska, który wydawał księgi na zlecenie Bractwa, jako jedyny w dawnej Rzeczypospolitej miał tytuł serwitora biskupiego.

Ewangeliarz z 1636 r. należy do najbogaciej zdobionych druków cyrylickich oficyny brackiej we Lwowie. Posiada on kartę tytułową w ramce drzeworytowej z postaciami świętych, ilustracje całostronicowe z przedstawieniami czterech ewangelistów oraz ponad 50 ilustracji w tekście.

Ossoliński egzemplarz druku w drugiej połowie XVIII wieku należał do greckokatolickiej cerkwi pw. św. Jerzego na Garbarzach w Przemyślu, później do greckokatolickiego urzędu parafialnego w Dąbrowce (dawny kańczuski dekanat eparchii przemyskiej, obecnie powiat niżański). Na czystych kartach druku ówczesny komendariusz garbarski i proboszcz cerkwi pw. Zwiastowania NMP w Przemyślu Jan Marszałkiewicz pozostawił liczne zapisy dotyczące dziejów parafii greckokatolickich w eparchii przemyskiej drugiej połowy XVIII w. – OT

14. Reguły bractw cerkiewnych z pieczęcią opłatkową Leona Szeptyckiego

Autor: Szeptycki Leon

Tytuł: УСТАВЫ І БРѢЖЪ БРѢТІЙСЬКІЕ. Reguły bractw cerkiewnych.

Adres wydawniczy: [Lwów: b. dr., 1748–1758]

Opis fizyczny: [4] k.; 2°

Proweniencja: [Bractwo przy cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego w Kozicach]

Oprawa: półpłótno – 1969 r.

Bibliografia: *Katalog druków cyryliczkich XV–XVIII wieku w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. O. Tkachuk, Wrocław 2022, 25

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVIII-28711

Prawosławne bractwa cerkiewne, których początki sięgają XV w., funkcjonowały na terytorium Rzeczypospolitej. Stworzone w pierwszej połowie XVI w. *Reguły bractw cerkiewnych* były najpierw upowszechniane w formie rękopiś-

miennej. W wyniku przystąpienia eparchii lwowskiej do unii w 1700 r., teksty reguł brackich uległy zmianom. Proces ich normalizacji według przepisów Kościoła unickiego, zapoczątkowany za czasów biskupa Atanazego Szeptyckiego (1715–1746), zakończono, gdy funkcję tę pełnił Leon Szeptycki (1747–1778). Powstałe w tym okresie reguły otrzymały formę drukowanych formularzy z rubrykami do wypełnienia informacjami o wezwaniu i położeniu cerkwi oraz o tytułach duchownego zatwierdzającego *Reguły*. Zawierały one także miejsce na jego pieczęć herbową. W ossolińskich zbiorach zachował się jeden egzemplarz *Reguł bractw cerkiewnych*, zatwierdzonych 18 stycznia 1758 przez biskupa Leona Szeptyckiego dla bractwa przy cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego w Kozicach w obwodzie lwowskim na terenach obecnej Ukrainy. Tekst *Reguł* poprzedza list przewodni biskupa Leona Szeptyckiego z tytułaturą w nagłówku. Na końcu tekstu umieszczono pieczęć opłatkową, datę, miejsce i podpis biskupa. – OT

15. Najstarsze Biblie protestanckie w języku polskim

Biblia brzeska

Tytuł: *Biblia święta, Tho iest, Księgi Starego y Nowego Zakonu...* [Var. A]

Adres wydawniczy: Brześć Litewski: Cyprian Bazylik, nakładem Mikołaja Radziwiłła, 4 IX 1563

Opis fizyczny: [14], [1], 579 [ost. cz.] k., 143 [i.e. 142], [8, ost. cz.] k.; 2°

Proweniencja: 1. *Ex libris (Heterodoxis cum Licentia Superiorum ad correctionem legendis) M. Hyacynthi Augustini Joannis Cantij Pietrzniecz Ph[ilosoph]iae D[octo]ris et Professoris mpp* [rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 1.073 [piecz. numeratorem]

Oprawa: deska, skóra brąz., tł. śl., klamry, okucia – XVI w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 13, Kraków 1894, s. 16–17; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 157

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.4013

Biblia nieświeska

Tytuł: *Biblia. To iest, księgi starego y nowego przymerza, znowu z ięzyka Ebreyjskiego, Greckiego y Lacińskiego, na Polski przełożone*

Adres wydawniczy: Nieśwież i Zastaw lub Uzda: Daniel z Łęczycy w drukarni i nakładem Albrechta, Hektora i Macieja Kawiecznyńskich, 1572

Opis fizyczny: [12], 468, 121 k., 143, [6] k.; 4°

Proweniencja: Z Biblioteki Józefa hr. Dzieduszyckiego [ekslibris]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. śl. i złoc., klamry – XVI w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 13, Kraków 1894, s. 17–18; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 158

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.2339

Pierwsze innowiercze tłumaczenia całości Pisma Świętego na język polski: kalwińska Biblia brzeska z 1563 r. i ariańska Biblia nieświeska z 1572 r. Inicjatywa dokonania przekładu Pisma Świętego na język polski, tak, by zgodnie z doktryną Reformacji można je było czytać w języku

ojczystym, zrodziła się najpierw w środowisku luterańskim w połowie XVI wieku – w 1552 r. w Królewcu wydany został Nowy Testament w języku polskim w tłumaczeniu Jana Seklucjana. W 1557 r. swój przekład postanowili wydać polscy kalwini. Biblia brzeska została wydrukowana w 1563 r. i do dziś uznawana za jeden z najpiękniejszych pod względem języka polskich przekładów Biblii. Drugie protestanckie tłumaczenie Biblii na język polski przeznaczone było dla zboru ariańskiego, a dokonał go kilka lat później arianin Szymon Budny, niezadowolony z przekładu kalwińskiej Biblii brzeskiej. Budny w swoim tłumaczeniu zawarł liczne neologizmy oraz konstrukcje gramatyczne zaczerpnięte z języka hebrajskiego i greckiego. Niektóre z tych neologizmów, jak choćby użycie słowa „rozdział” zamiast „kapitel”, weszły na stałe do języka polskiego. Zgodnie z ariańskimi przekonaniami Budny usunął w przekładzie wszelkie odniesienia co do boskości Jezusa Chrystusa. Większość egzemplarzy tłumaczenia Budnego, które podobnie jak Biblia brzeska znalazło się w indeksie ksiąg zakazanych, zniszczono w czasach kontrreformacji. W zbiorach Ossolineum znajdują się obecnie trzy egzemplarze tego rzadkiego już dziś wydania. – AFC, KS

16. Kancjonał Braci Czeskich

Autor: Walenty z Brzozowa (tłum.)

Tytuł: *Cantional albo Księgi Chwał Boskich, to iest Pieśni Duchowne Kościoła świętego...*

Adres wydawniczy: W Królewcu Pruskim: Aleksander Augezdecky, 15 III 1554

Opis fizyczny: 276 k. : nuty; 4°

Proweniencja: 1. *Juszyński* 1793 [rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński 8892]; 3. [Dawna sygnatura:] 18.156 [piecz. numeratorem]

Oprawa: skóra brąz., tł. śl. – XVI w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 19, Kraków 1903, s. 86–87; toż, t. 32, Kraków 1938, s. 163–164; Górska M.,

Fragment księgozbioru Michała Hieronima Juszyńskiego w Bibliotece Ossolineum, „Zasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1994, z. 5, s. 161–180; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 1255

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.4047

Zbiór 482 pieśni protestanckich w języku polskim przetłumaczonych z języka czeskiego przez kaznodzieję Walentego z Brzozowa i wydanych przez należącego do wspólnoty Braci Czeskich Aleksandra Augezdeckiego. Dzieło niezwykle rzadkie, zachowane w trzech egzemplarzach,

uchodzące za pierwszy polski druk muzyczny. W dedykacji dla króla Zygmunta II Augusta po raz pierwszy użyto określenia „kancjonał” na określenie zbioru pieśni religijnych. Na jego podstawie powstawały wszystkie późniejsze kancjonały w Rzeczypospolitej. Egzemplarz ossolińskich należał niegdyś do księdza Hieronima Juszyńskiego, poety, bibliografa i kolekcjonera. W 1793 r. Juszyński zanotował na nim: „w Piaskach w dobrach P. Suchodolskich pod Lublinem w pięknym zborze luterskim u uczonego tamtejszego księdza [tj. Samuela Głowackiego – A. F.-C.] widzieliśmy. Czacki dawał za to dzieło zł 50, ale nie można było nabyć bo było z biblioteki kościelnej”. Juszyński, który słynął z tego, że „wykrywał cenne rzeczy w archiwach i bibliotekach”, „podbierał co się tylko dało do własnych zbiorów” i „nie uchwalał się przed nim żaden szpargał”, zdobył jednak jakoś egzemplarz *Cantionalu*, być może ten ze zboru w Piaskach lub inny i podarował zaprzyjaźnionemu bibliofilowi Józefowi Maksymilianowi Ossolińskiemu, najprawdopodobniej ok. 1799 r. jako podziękowanie za pomoc w uzyskaniu probostwa w Zgórsku.

– AFC

17. Z księgozbioru Melchiora Krupka/Andrzeja Trzecieckiego

Autor: Guillaume de Tyr

Tytuł: *Belli Sacri Historia Libris XXIII comprehensa, De Hierosolyma, Ac Terra Promissionis, adeoque uniuersa pene Syria per Occidentales principes Christianos recuperate...* – [Var. A].

Adres wydawniczy: Basileae: (Per Nicolavm Brylingervm Et Ioannem Oporinvm, III 1549)

Opis fizyczny: [16] k., 578 s., [5] k., 253 [1] s.; 2°

Proweniencja: 1. Melchioris Crupec Monvmentvm 1551 [superekslibris]; 2. *Ex ...iensis 1730* [?] [rps, zamazany]; 3. [Józef Maksymilian Ossoliński] 3020/a [rps]; 4. [Dawna sygnatura lwowska:] 38.195; 28.756 [piecz. numeratorem]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. śl., plakiety, ślady klamer – XVI w.

Bibliografia: Lewicka-Kamińska A., *W kręgu zabytkowej książki*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1975, R. 25, s. 82–86; tejsze, *Krupka (Krupek, Krupski) Melchior*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 414–415; *Katalog druków*

XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum, red. D. Sidorowicz-Mulak, Wrocław 2017, 1334

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.13675-13676

Egzemplarz dzieła Wilhelma z Tyru (ok. 1130–1183/6) na temat wypraw krzyżowych z superekslibrisem Melchiora Krupka (ok. 1490–1582). Krupka, bogaty patrycjusz krakowski wyznania kalwińskiego, był właścicielem dużego księgozbioru o charakterze humanistyczno-reformacyjnym. Jego książki posiadają jednolite oprawy datowane na lata 1550–1554 i wykonane w stylu monumentów Zygmunta Augusta, tj. oprawione są w brązową skórę z tłoczonym su-

perekslibrem „MELCHIORIS CRVPEK MONVMENTVM” oraz datą. Przypuszcza się, że Krupka dostał je w posiadanie od Andrzeja Trzecieckiego młodszego jako spłatę pożyczki. Andrzej Trzeciecki młodszy posiadał bibliotekę po ojcu, Andrzeju Trzecieckim starszym, działaczu reformacyjnym. Ten jeden z bardziej znanych polskich XVI-wiecznych księgozbiorów, podziwiany przez Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Szymona Starowolskiego, rozproszył się w ciągu wieków – znanych jest pięć ksiąg, na których podpisali się Trzecieccy, przeważnie jako darczyńcy, oraz właśnie woluminy sygnowane nazwiskiem Krupka, uchodzące za spuściznę po „wspaniałym niegdyś księgozbiorze obu Trzecieckich”. – DSM, AFC

18. Unikatowy druk ariański w luksusowej oprawie

Autor: Wiśniowski Stanisław

Tytuł: *Okazania sfałszowania i wyznanie prawdziwej nauki Pana Krista*

Adres wydawniczy: Kraków [tj. Luśławice]: [b. dr.], 1572

Opis fizyczny: [16], 616 k.; 4°

Proweniencja: 1. FV. [superekslibris]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński:] LV.E.33 [rps]; 9587 [rps]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 18.666 [piecz. numeratorem]

Oprawa: skóra brąz., tł. złoc. – XVI w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 33, Kraków 1939, s. 99; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 2662; Kawecka-Gryczowa A., *Luśławice*, [w:] *Drukarze dawnej Polski*, t. 1., cz. 1, s. 118–124

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.Qu.3256

Unikatowy egzemplarz dzieła o Trójcy Świętej autorstwa teologa Stanisława Wiśniowskiego ze wspólnoty braci polskich, potocznie zwanych arianami. Bracia polscy należeli do nurtu unitarianizmu, tj. odrzucali naukę objawioną o Trójcy Świętej. Uchodzili za najbardziej radykalny odłam reformacji w Polsce, do czego przyczyniły się także ich poglądy społeczne, m.in. postulat zniesienia pańszczyzny czy partnerstwo kobiety i mężczyzny w związku małżeńskim. Jako wspólnota religijna zapoczątkowali swą działalność około roku 1562–1565 wyodrębniając się z polskiego zboru kalwińskiego. Około 1570 r. w niewielkiej wsi Luśławice koło Krakowa powstał zbor ariński, do którego należał też Wiśniowski. Działała tam drukarnia, spod pras której wyszedł prezentowany druk. Dzieło Wiśniowskiego, które zawiera wykład na temat Trójcy Św., jest też pięknym świadectwem tolerancji wyznaniowej. „Zabijać dla wiary nie tylko jest przeciw nauce i postanowieniu Ducha świętego, ale jest przeciwna i rozumowi pospolitemu”, twierdził

autor. Z produkcji typograficznej oficyny w Łusławicach zachowały się jedynie trzy unikatowe druki, wśród których jest *Okazanie sfałszowania*. Egzemplarz nie posiada początkowych kart, w tym karty tytułowej – cytowany tytuł odpisany został z oprawy: OKAZANIE SFALSZOWANIA NAVKI PANA KRISTA. Oprawa druku, wykonana w 1577 r. na zlecenie bliżej nieznanego właściciela o inicjałach „F. V”, które wytłoczono na górnej okładzinie, jest wyjątkowym przykładem sztuki introligatorskiej. Na okładzinie umieszczono także tłoczone złotem symbole Trójcy Świętej, a poniżej, w ornamencie kartuszu-zwijanym, odbito cytat z *Nugae* Nicolasa Bourbona z 1533 r.: *Illustrat radijs totum Sol igneus orbem // ille tamen tempus quo tenebrescet erit // At Christus, qui vera Dei stat patris imago, // solus hic aeterni lumina Solis habet.* – AFC

19. Dedykacja Erazma Otwinowskiego dla Wilhelma z Rożemberku

Autor: Czechowic Marcin

Tytuł: *Rozmowy Christianskie, Ktore z greckiego nazwiska, dialogami zowią, a ty ie nazwać możesz wielkim Katechizmem...*

Adres wydawniczy: [Raków]: Drukował Alexius Rodecki, [po 1 IX] 1575

Opis fizyczny: [8], 268, [40] k.; 4°

Proweniencja: 1. *Najaszniejszemu Xiążęciu a panu Panu Wilhelmu z Rozenberka a na Krumlowie Sprawczij i Wladarzowi Domu Rozenberskiego. - Radzie. I[eg]o Cesar. M[os]czi. Naiwyszemu Bvgrabi krolestwa Czeskie[go] &c. Panu i Dobrodzieiowi Swemu Milosciwemu. Eras. Otwinowski posyla* [rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński:] *LV.D.16* [rps]; 9545 [rps]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 3.054 [piecz. numeratorem]

Oprawa: deski, skóra brąz., tł. śl., plakiety, ślady klamer – XVI w.

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896, s. 555; *Katalog starych druków*

Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 581; Schuster K., *Na marginesie notatki dedykacyjnej Erazma Otwinowskiego, „Ze skarbcza kultury” 1953*, z. 1, s. 124–134

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.Qu.1813

Egzemplarz dzieła przywódcy arian Marcina Czechowica z dedykacją poety renesansowego Erazma Otwinowskiego dla kandydata do tronu polskiego Wilhelma z Rożemberku. W *Rozmowach chrystiańskich* Czechowic zawarł wykład unitariańskiej doktryny społeczno-teologicznej głosząc radykalne wówczas ideały równości społecznej. Egzemplarz tego dzieła Erazm Otwinowski, poeta i działacz reformacyjny (najpierw kalwiński, a następnie ariański), poda-

rował Wilhelmowi z Rożemberku, wielkiemu szambelanowi Królestwa Czech, mecenasowi sztuki, kandydatowi do tronu polsko-litewskiego w 1573 r. Arianie mieli nadzieję, że na tronie polskim zasiądzie król życzliwie ustosunkowany do różnowierstwa. Zważywszy na liczne wojny religijne w Europie Polacy niepokoiли się o los państwa po śmierci Zygmunta Augusta w 1573 r. – wśród kandydatów na króla byli m.in. ultrakatolicki Ernest Habsburg czy Henryk Walezy z Francji nękaney niepokojami religijnymi tak licznymi, że w Polsce często wyrażano obawy, by w Rzeczypospolitej się „po francusku” nie działo. Kandydatura Wilhelma z Rożemberku jednak upadła, a na króla polskiego wybrano Stefana Batorego. Egzemplarz ossoliński został подарowany Wilhelmowi z Rożemberku w listopadzie lub grudniu 1575 roku. – AFC

20. Z rakowskiego księgozbioru Jakuba Sienieńskiego

Autor: Völkel Jan

Tytuł: *Responsio Ad Vanam Refutationem Dissolutionis Nodi Gordii A Martino Smiglecio Nexi...*

Adres wydawniczy: Racoviae: [Sebastian Sternacki], 1618

Opis fizyczny: 228 [tj. 227, 1 cz.] s., [2, ost. cz.] k.; 4°

Proweniencja: 1. *Ex libris Jacobi Sienienskij Palatinid[is] Podol. in Rakow haered[is]* [rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński:] 9580 [rps]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 18.081 [piecz. numeratorem]

Oprawa: półskórek brąz., obcięta kart złoc. – XIX w.

Bibliografia: Kawecka-Cryczowa A., *Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego*, Wrocław 1974, s. 340–341

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.Qu.1466

Ariański druk wydany w Rakowie będący częścią polemiki arianina Jana Völkeliusa z katolickim teologiem Marcinem Śmigielskim. Śmigielski był autorem druku *Nodus Gordius*, w którym podważył prawne stanowisko ministrów jako duchownych. Wywołało to żywą reakcję wśród wszystkich odłamów protestanckich – kalwinów, luteranów i arian, którzy wszyscy pospieszili z odpowiedziami na twierdzenia Śmigielskiego. Jednym z nich był Jan Völkel, niemiecki działacz reformacyjny, który jako unitarianin szukał schronienia na terenach Rzeczypospolitej i dołączył do braci polskich. Pełnił funkcję administratora i nauczyciela w słynnej Akademii Rakowskiej, szkole średniej prowadzonej przez arian w Rakowie, która znana była w kraju

z wysokiego poziomu nauczania i tolerancji. Egzemplarz druku autorstwa Jana Völkela należał niegdyś do księgozbioru jej założyciela, dziedzica Rakowa, Jakuba Sienieńskiego (1568–1639). Ten znany protektor arian i poseł na sejmy słynął z wysokiej kultury umysłowej i bibliofilstwa. Jego księgozbiór uległ rozproszaniu. – AFC

21. Marginalia antyariańskie

Autor: Petricius Joannes

Tytuł: *Krotka Przestroga do Bráciey Zboru Ewángielickiego, przeciwko smiałości y niewstydliwości Soczeńskiey á toż Ariáńskiey...*

Adres wydawniczy: [Kraków: Maciej Wirzbęta?, 1600]

Opis fizyczny: [31] k.; 4°

Proweniencja: 1. Biblioteka X. J. Biergiela [piecz.]; 2. Z Księgozbioru Zygmunta Czarneckiego [eksklibris], N°8928 [rps]; 3. Biblioteka Fundacyi W. Hr. Baworowskiego [piecz.], 24026 [piecz. numeratorem]

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 24, Kraków 1912, s. 208; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, 1853

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.Qu.2773

Polemiczny druk protestancki kalwińskiego pastora Jana Petrycego wymierzony przeciwko arianom. Na egzemplarzu ossolińskim swoje notatki pozostawił anonimowy szesnastowieczny właściciel. Wzburzony cytowanymi w książce fragmentami dzieł ariańskich zapisywał przy nich na marginesach: „Boże sprawiedliwy, skarż tych Poganinów” czy „Niecnotliwi Nurkowie”. Nurkowie to pogardliwa nazwa arian nawiązująca do ich zwyczaju chrzczenia dorosłych przez zanurzenie.

Egzemplarz w XIX w. trafił do księgozbioru Juliana Biergiela (1819–1885), pastora ewangelickiego w Słucku i bibliofila, który gromadził zabytki piśmiennictwa XVI–XVII w. dotyczące dziejów reformacji. Po śmierci kolekcjonera zgodnie z jego wolą 62 dzieła zostały przekazane

do biblioteki wileńskiego Synodu Ewangelicko-Reformowanego, a pozostałe nabył antykwariat Hersza i Leiba Iglów we Lwowie w 1866 r. Prawie cały zbiór Biergiela kupił tam Zygmunt Czarnecki do swojego księgozbioru w Rusku, który jego spadkobiercy sprzedali częściowo Bibliotece Baworowskich we Lwowie na początku XX w. – AFC

22. Mennonickie artykuły wiary

Tytuł: *Confessio aut Breves ac Simples Fidei Articuli, illorum Mennonitarum in Borussia...* = *Confession oder Kurtze und einfältige Glaubens-Bekännetenüsse derer Mennonisten in Preußen...*

Adres wydawniczy: [Gdańsk?: b. dr., 1678]

Opis fizyczny: 64 s.; 4°

Proweniencja: 1. [Józef Maksymilian Ossoliński 4771/30, tj. 5671/30]; 2. [Dawna sygnatura lwowska:] 24.672B [piecz. numeratorem]

Oprawa: papier marm. – XIX w.

Bibliografia: Kizik E., *Mennonici w Gdańsku, Elblągu i na Żuławach Wiślanych w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Gdańsk 1994; *The Mennonite Encyclopedia*, t. 2, Hillsboro 1956, s. 654

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVII-6378

Egzemplarz katechizmu opracowany przez Georga Hansena, starszego gminy flamandzkiej w Gdańsku, dla społeczności mennonickiej w Prusach Królewskich. Mennonici to grupa wyznaniowa w obrębie protestantyzmu powstała jako odłam ugrupowania anabaptystów. Postulowali chrzest w wieku dorosłym, pacyfizm, zakazywali sprawowania wysokich urzędów. Ich

założycielem był reformator religijny Menno Simmons z Holandii, gdzie zaczęły powstawać pierwsze społeczności mennonickie. W drugiej połowie XVI w. część mennonitów zmuszona była jednak opuścić Holandię z powodu nasilających się prześladowań religijnych; przybyli oni do Polski zasiedlając tereny nadwiślańskie od Gdańska po Warszawę. Szczególnie aktywną społecznością była gmina gdańska, gdzie starszym był Georg Hansen (–1703). Gdy mennonitom zarzucono herezję i podobieństwo do arian, jedynego ruchu religijnego nietolerowanego wówczas w Polsce, to on wraz z przewodniczącym gminy gdańskiej był ich reprezentantem w 1678 r. na przesłuchaniu zwołanym z polecenia Jana III Sobieskiego przed komisją biskupią. Według tradycji erudycja i polot Hansena pozwoliły mu odeprzeć wszystkie zarzuty wobec mennonitów. Większość mennonitów opuściła Prusy Królewskie po I rozbiórze Polski w 1772 r., gdy tereny te stały się częścią państwa pruskiego – jego militarny charakter wymagał odbycia służby wojskowej, co było nie do zaakceptowania przez społeczność mennonicką. – AFC

23. Kancjonał reformowany Turnowskiego z 1706 r.

Tytuł: *Kancyonal, To iest, Księgi Psalmów y Piesni Duchownych ... Za zgodą wszystkich Zborow Ewangelickich, W. X. L. y Państw do nich należących, z dawniejszych Kancjonałów, Psalterzow y Katechismow zebrane...*

Adres wydawniczy: We Gdansk: Drukował Symon Reinier, 1706

Opis fizyczny: [4] k., 770 s., [11] k., 232 s., [2] k., 118 s., [2] k.; 24°

Proweniencja: [kupno w 1954 r.]

Oprawa: srebro repusowane, cyzelowane, nitowane na srebrnej blasze, zapinki srebrne odlewane – XVIII w.

Bibliografia: Chojnacki W., *Bibliografia polskich druków ewangelickich ziem zachodnich i północnych 1530–1939*, Warszawa 1966, poz. 899; Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 19, Kraków 1903, s. 85–86; Sidorowicz-Mulak D., *Oprawa barokowa srebrna, oprawa barokowa malowana*, [w:] *Wszystkie modlitwy Rzeczypospolitej. Katalog wystawy*, oprac. D. Sidorowicz-Mulak, Wrocław 2009, s. 88

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVIII-13090

Zbiór pieśni i modlitw przeznaczony dla Kościoła ewangelicko-reformowanego w redakcji Jana Turnowskiego, wydanie gdańskie ostatnie (z 12 ogółem drukowanych w latach 1628–1709) pierwszego „oficjalnego” kancjonału reformowanego z nutami. Zgodnie z reformowanym zwyczajem kancjonał zawsze rozpoczynał się od Psalterza Dawidowego w tłumaczeniu Macieja Rybińskiego. W zbiorach ossolińskich znajduje się egzemplarz edycji z 1706 r. w luksusowej srebrnej oprawie wykonanej w stylu barokowym w środowisku polskojęzycznych protestantów w Gdańsku. – DSM, AFC

24. Z włoskiego księgozbioru Jana Silviusa

Autor: Plautus Titus Maccius

Tytuł: *M. Actii Plauti Asinii Comoediae uiginti...*

Adres wydawniczy: Parma: Francesco Ugoletto et
Ottaviano Saladi, 9 III [tj. po 7 IV] 1510

Opis fizyczny: [8], CCCV [i.e. 309], [1 cz.] k.; 2°

Prowienienca: 1. *Ioannis Syluij Amati I.V.D. Panhormitani C.P.* [rps]; 2. *Jacobus Clobuczki Canonicus Leopoliensis Possessor* [rps]; 3. [Dar spadkobierców] Józefa Dzierżkowskiego z 1840 r.]; 3. [Dawna kolekcja Ossolineum we Lwowie:] 34.183 [pieczęć numerationu]

Oprawa: półskórek – XIX w.

Bibliografia: *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965, poz. 2386; Quirini-Popławska D., *Działalność Włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej*, Wrocław 1973, s. 32–34

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich,
Dział Starych Druków

Sygnatura: XVI.F.13288

Egzemplarz komedii Plauta z 1510 r. będący niegdyś własnością Giovanniego Silvio de Mathio, doktora praw i nauczyciela młodego Zygmunta II Augusta. Giovanni Silvio de Mathio (łac. *Ioannes Silvius Amatus*), nazywany Siculusem (łac. *Siculus* – Sycylijczyk), był jednym z wielu Włochów, którzy w okresie złotego wieku żyli i działali w Polsce. Mathio, który przyjechał do Krakowa około 1499 roku, był m.in. wykładowcą języka greckiego na Akademii Krakowskiej, a na jego zajęcia miały ściągać tak wielkie tłumy młodzieży, że zabrakło podręczników do nauki, które trzeba było sprowadzać z Wenecji. W 1529 r. został z inicjatywy królowej Bony powołany na nauczyciela dziewięcioletniego królewicza Zygmunta. Prezentowany druk był niegdyś własnością Siculusa, który pozostawił na jego marginesach obfite komentarze zapisane piórem. – AFC

25. Z wilamowickiego księgozbioru Jana Foxa

Autor: Bessarion

Tytuł: Bessarionis Cardinalis ... Opusculum De processione Spiritus S. Ad Alexivm Lascarium...

Adres wydawniczy: Cracoviæ: In Officina Architypographica Lazari, 1602

Opis fizyczny: 102 s., [1 cz.] k.; 4°

Bibliografia: Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 12, Kraków 1891, s. 519; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII*, t. 1, oprac. B. Górska, W. Tyszkowski, Wrocław 1991, 399; Słowikowski T., *Fox Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 71

Proweniencja: 1. *Ex Bibliotheca Libro[rum] Joannis Foxii Parochi Kentensis et Willamovicensis Decani Osvien-cimensis* [rps]; 2. [Józef Maksymilian Ossoliński:] 9636 [rps]; 3. [Dawna sygnatura lwowska:] 1.025 [piecz. numeratorem]

Oprawa: tektura, papier marm. – XIX w.

Lokalizacja: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dział Starych Druków

Sygnatura: XVII-399

Egzemplarz dzieła teologicznego na temat Ducha Świętego autorstwa Bessariona, patriarchy Konstantynopola. Wolumin należał niegdyś do księgozbioru Jana Foxa (1645–1720), absolwenta Akademii Krakowskiej, proboszcza w Kętach i Wilamowicach. W Wilamowicach, założonych w połowie XIII w. przez osadników z zachodniej Europy, powstała unikalna kultura z odrębnym językiem wilamowickim i tradycyjnymi strojami. Do pierwszych mieszkańców z Fryzji, Flandrii i Niemiec dołączyli m.in. przybysze ze Szkocji. Świadectwem tego są naleciałości języka szkockiego w gwarze wilamowickiej, szkocka krata na wilamowickich chustach oraz właśnie nazwisko Fox noszone przez wielu mieszkańców Wilamowic. – AFC